

O'ZBEKISTONDA ISLOMIY BANKCHILIKNI RIVOJLANTIRISHDA BUXGALTERIYA HISOBI BO'YICHA MILLIY VA XALQARO STANDARTLAR FARQLARI

F.I.SH: Raximova Onaxon Ozod qizi.

*TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI, 08.00.08 – Buxgalteriya
hisobi, iqtisodiy tahlil va audit, PhD tayanch doktorant*

Annotatsiya. Maqolada islomiy bank operatsiyalarini hisobga olishda qo'llaniladigan uch tizim - buxgalteriya hisobining milliy standartlari, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari hamda Islomiy moliya institutlari uchun buxgalteriya hisobi va audit tashkiloti (AAOIFI) standartlari qiyosiy tahlil qilingan. Asosiy uslubiy farqlar aniqlanib, O'zbekiston sharoiti uchun maqbul uyg'unlashtirish modeli taklif etilgan.

Kalit so'zlar: buxgalteriya hisobi standartlari, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, islomiy moliya standartlari, uyg'unlashtirish, daromadni tan olish, oshkor qilish.

Islomiy bank operatsiyalari hisobga olishning uchta mustaqil tizimi chorrahasida turadi. Milliy standartlar umumiy talablarni belgilaydi, xalqaro standartlar banklar uchun majburiy hisobot asosi hisoblanadi, AAOIFI hujjatlari esa operatsiyalarning o'ziga xos tabiatidan kelib chiqadi. Bu tizimlar bir-birini to'liq takrorlamaydi va ayrim masalalarda turlicha natijaga olib keladi. Shu bois hisob siyosatini shakllantirishdan oldin farqlarni aniq bilish talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasida 2026-yil 27-martdagi O'RQ-1126-son Qonuni bilan islomiy bank faoliyatining huquqiy asoslari belgilandi va hujjat 2026-yil 29-iyunda kuchga kirdi. Markaziy bank huzurida tashkil etilgan islomiy moliya kengashi milliy standartlarni ishlab chiqmoqda, shu bois uyg'unlashtirish modelini tanlash amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

“Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonunning 10-moddasiga muvofiq hisob standartlari tizimini milliy standartlar tashkil etadi, subyektlar esa qonunchilikda belgilangan tartibda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini qo‘llashi mumkin. Prezidentning 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qaroriga binoan tijorat banklari 2021-yildan buyon hisobni xalqaro standartlar asosida yuritadi va shu asosda hisobot tayyorlaydi.

“Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunning 3-moddasida islomiy moliya standartlari - xalqaro standartlashtiruvchi tashkilotlar qoidolari va milliy qonunchilikka muvofiq Markaziy bank yoxud boshqa vakolatli organ qabul qilgan qoidalar to‘plami sifatida ta’riflanadi. Markaziy bank to‘g‘risidagi Qonunning 20-moddasiga ko‘ra Markaziy bank kredit tashkilotlari uchun islomiy moliya standartlarini tasdiqlaydi, 67-4-moddaga binoan esa uning islomiy moliya kengashi ushbu standartlarni ishlab chiqadi. Demak, milliy tizimda uchala manba bir vaqtda amal qiladi va ular o‘rtasidagi munosabat aniq belgilanishi zarur.

- operatsiyaning tasnifi: xalqaro standartlar mazmun ustuvorligidan kelib chiqib nasiyaga savdo yoki ijarani ko‘pincha moliyalashtirish sifatida qaraydi, AAOIFI hujjatlari esa shartnomaning huquqiy shakliga - savdo yoki ijara munosabatiga tayanadi;
- daromadni tan olish: xalqaro standartlarda amortizatsiyalangan qiymat va samarali daromadlilik usuli qo‘llanilsa, AAOIFI standartlarida ustama nasiya muddatiga mutanosib taqsimlanadi;
- aktivning balansdagi o‘rni: ijarada obyekt xalqaro standartlar bo‘yicha ko‘pincha ijaraga oluvchida foydalanish huquqi sifatida aks etsa, AAOIFI yondashuvida obyekt ijaraga beruvchi balansida qoladi;
- investitsiyaviy omonatlar: xalqaro standartlarda ular majburiyat yoki kapital sifatida tasniflanadi, AAOIFI hujjatlarida esa alohida toifa sifatida taqdim etiladi;

- qadsizlanish: xalqaro standartlarda kutilayotgan yo‘qotishlar modeli, AAOIFI standartida esa aktiv turlariga qarab tabaqalashtirilgan yondashuv nazarda tutilgan;
- oshkor qilish doirasi: AAOIFI talablari qo‘shimcha ravishda muvofiqlik, taqsimlash bazasi, talablarga mos bo‘lmagan tushumlar va ijtimoiy ko‘rsatkichlarni ochib berishni talab qiladi.

Farqlarning amaliy oqibati ikki yo‘nalishda seziladi. Birinchidan, bir xil operatsiya bo‘yicha tan olinadigan daromad summasi va uning davrlar bo‘yicha taqsimoti turlicha chiqadi, bu esa kapitalning yetarliligi ko‘rsatkichlariga hamda soliq bazasiga ta’sir qiladi. Ikkinchidan, aktiv va majburiyatlarning tasnifi o‘zgarishi bilan balans tuzilishi, likvidlik va tavakkalchilik ko‘rsatkichlari ham boshqacha ko‘rinish oladi. Shu bois hisob siyosatida tanlangan yondashuv aniq qayd etilishi va izchil qo‘llanilishi zarur.

Xalqaro standartlar bo‘yicha hisobot to‘plami moliyaviy holat, moliyaviy natijalar, kapitaldagi o‘zgarishlar va pul oqimlari to‘g‘risidagi hisobotlar hamda izohlardan iborat. AAOIFI talablariga ko‘ra bu ro‘yxat kengayadi: unga zakot va xayriya jamg‘armasi manbalari hamda ulardan foydalanish to‘g‘risidagi hisobot, cheklangan investitsiya hisobvaraqlaridagi mablag‘lar harakati to‘g‘risidagi ma’lumot va foizsiz qarzlar bo‘yicha ma’lumot qo‘shiladi.

Farq nafaqat shaklda, balki foydalanuvchilar doirasida ham namoyon bo‘ladi. An’anaviy hisobot birinchi navbatda aksiyadorlar va kreditorlarga qaratilgan bo‘lsa, islomiy muassasa hisoboti bundan tashqari investitsiyaviy omonat egalariga ham mo‘ljallanadi: ular tavakkalchilikni o‘z zimmasiga olgani bois natija qanday shakllangani va qanday taqsimlangani haqidagi ma’lumotga muhtoj bo‘ladi.

Alohida e’tiborni oshkor qilishning chuqurligi talab qiladi. An’anaviy hisobotda izohlar asosan baholash usullari va tavakkalchiliklarga bag‘ishlansa, islomiy muassasa izohlarida shartnomaning turi, mol-mulkka egalik qilish bosqichi, ustamani taqsimlash usuli, talablarga mos bo‘lmagan tushumlarning miqdori va

yoʻnalishi hamda islomiy moliya kengashining xulosasi ham keltiriladi. Ushbu maʼlumotlarsiz hisobot rasmiy jihatdan toʻliq boʻlsa-da, foydalanuvchi uchun mazmunan chala boʻlib qoladi.

Jahon amaliyotida uch model qoʻllaniladi. Birinchisida AAOIFI standartlari toʻliq qabul qilinadi va hisobot shular asosida tuziladi. Ikkinchisida xalqaro standartlar asos qilib olinib, islomiy moliyaga xos maʼlumotlar qoʻshimcha izohlar orqali ochib beriladi. Uchinchisida esa milliy standartlar ishlab chiqilib, ularda ikkala manba talablari uygʻunlashtiriladi.

Oʻzbekiston sharoitida ikkinchi model amaliy jihatdan maqbul koʻrinadi: banklar allaqachon xalqaro standartlarga oʻtgan, hisob tizimi va kadrlar tayyorgarligi shu asosda shakllangan. Bunda hisobotning asosiy shakllari xalqaro standartlar boʻyicha tuziladi, operatsiyalarning tuzilishi, daromadni taqsimlash bazasi, muvofiqlik natijalari va ijtimoiy koʻrsatkichlar esa AAOIFI talablari asosida izohlarda va qoʻshimcha hisobotlarda beriladi. Kelgusida milliy standartlar toʻplami shakllangach, uchinchi modelga bosqichma-bosqich oʻtish mumkin.

Farqlarni bartaraf etish uchun quyidagilar taklif etiladi: milliy islomiy moliya standartlarida hisobotni tuzish asosini va AAOIFI talablarining qoʻllanilish doirasini aniq belgilash; Markaziy bankning hisobvaraqlar rejasini islomiy operatsiyalar turlariga moslashtirish; qoʻshimcha hisobot shakllarini va izohlarning eng kam tarkibini tasdiqlash; xalqaro standartlar bilan farq yuzaga keladigan masalalar boʻyicha uslubiy yoʻriqnoma chiqarish; standartlarning davlat tilidagi rasmiy tarjimasini nashr etish hamda buxgalter va auditorlarni tayyorlash dasturlariga tegishli mavzularni kiritish.

Milliy, xalqaro va islomiy moliya standartlari oʻrtasidagi farqlar asosan operatsiyani tasniflash, daromadni tan olish va oshkor qilish doirasida yuzaga keladi. Oʻzbekiston uchun eng amaliy yoʻl - hisobotni xalqaro standartlar asosida tuzib, islomiy moliyaga xos maʼlumotlarni AAOIFI talablari boʻyicha qoʻshimcha

ravishda ochib berishdir. Bu yondashuv qo‘shimcha yuk yaratmasdan hisobotning taqqoslanuvchanligini hamda mijozlar uchun tushunarligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan manbalar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni (2016-yil 13-apreldagi O‘RQ-404-son Qonuni tahririda), 10-modda.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 27-martdagi O‘RQ-1126-son Qonuni “O‘zbekistonda islomiy bank faoliyatini joriy etishga qaratilgan qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni (2019-yil 5-noyabrdagi O‘RQ-580-son Qonuni tahririda), 3-modda.
4. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida”gi Qonuni, 20 va 67-4-moddalar.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori.
6. O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 25-fevraldagi O‘RQ-677-son “Auditorlik faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni.
7. Islomiy moliya institutlari uchun buxgalteriya hisobi va audit tashkiloti (AAOIFI) standartlari to‘plami. - Manama, Bahrayn.
8. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy ma’lumotlari, 2026-yil.